

Ornamentica tradițională ca izvor de cunoaștere a patrimoniului național

Traditional ornaments as a source of knowledge of national heritage

Ala Vitcovschii, *dr. în pedagogie, conf. univ.,
UPS „Ion Creangă”*

Rezumat

Ornamentul tradițional potențiază cunoașterea patrimoniului național. Studiarea ornamentelor tradiționale în cadrul orelor de educație tehnologică presupune valorificarea ornamentelor tradiționale, studiul ornamentului ca element distinct a tuturor genurilor de artă popular aplicată studiate în cadrul modulelor disciplinei educația tehnologică, prin studierea tehnicilor de realizare a acestora, prin studierea semanticii motivelor ornamentale, corelând teoria cu practica se va potența promovarea culturii naționale aceasta fiind transmisă generațiilor tinere.

Cuvinte-cheie: *ornament tradițional, educație tehnologică, cultură națională.*

Abstract

Traditional ornament contributes to knowing national legacy. Studying traditional ornaments on technological education lessons requires disclosure of this issue, which is studying ornament as an element of applied folk arts per se. By means of practice and theory, studying different ornament implementation techniques, so as studying ornament symbology, appears an opportunity of passing national culture to younger generation.

Keywords: *traditional ornament, technological education, national culture.*

Cercetarea problemei consacrate studierii ornamentelor tradiționale în cadrul orelor de educație tehnologică este actuală, venind să argumenteze importanța milenară a țesăturilor în viața omului. Or, cu toate că au evoluat spre noi forme, acestea, astăzi, continuă să fie nelipsite din viața cotidiană, ba chiar să fie o necesitate. Salvagardarea patrimoniului cultural prin aportul tinerei generații este un obiectiv esențial, iar orele de educație tehnologică sunt unica posibilitate prin care putem transmite generațiilor viitoare o parte din moștenirea culturală multiseclară.

Subiectul propus spre cercetare este important și prin faptul că, atunci când suntem invadați de kitsch, orele de educație tehnologică sunt printre puținele la care putem evidenția valoarea autentică a operelor populare ce constituie patrimonial național și valorifică tradițiile populare ale meșteșugurilor specifice poporului nostru. Prin valorificarea ornamentelor tradiționale, element distinct al tuturor genurilor de artă popular aplicată, în cadrul modulelor disciplinei educația tehnologică, prin studierea tehnicilor de realizare a acestora, prin studierea

semanticii motifelor ornamentale, corelând teoria cu practica, se va potența promovarea culturii naționale, aceasta fiind transmisă generațiilor tinere.

Valorificarea ornamentului prezintă interes și prin faptul că formează la elevi anumite competențe de cunoaștere, sociale, îi familiarizează cu elaborarea proiectelor de confecționare a diverselor piese textile (ștergărel, năfrămiță, meiu etc.). Elevii conștientizează importanța ornamentelor tradiționale, încercând să le valorifice în cadrul orelor, la modulele Arta acului, Croșetare, Tricotare, Arta ceramicii etc. Reactualizarea a ceea ce odinioară era uitat este de datoria fiecărui cetățean iubitor de țară.

Astăzi, suntem martorii unor schimbări uimitoare în comportamentul și conștiința contemporanilor, care ne-au adus în pragul unei crize spirituale, la atitudinea nepăsătoare față de valorile culturii etnice, de valorile materiale și spirituale lăsate ca zestre de strămoșii noștri, pentru a fi transmise drept mărturie a continuității etnoculturale a neamului. În acest context, dacă analizăm caracterul valorilor prezente, față de cele ale trecutului, ne dăm seama de unele pierderi enorme, care, de fapt, ne caracterizează cartea de vizită – matricea identității etnice. Aceste pierderi exprimă atât valori materiale (portul tradițional, țesăturile, covoarele, meșteșugurile populare, alimentația, jucăriile populare), cât și spirituale (tradițiile populare, horele, jocurile, tradițiile de educație în familie). De starea deplorabilă a valorilor culturale nu putem învinui pe nimeni, deoarece nimeni nu ne-a interzis să ne păstrăm tradițiile, cultura, datinile, cântul, portul, jocul, arta populară, meșteșugurile artistice, țesăturile, covoarele, bucatele tradiționale.

Educația tehnologică este una din disciplinele la care elevii sunt familiarizați cu arta frumosului, dezvoltându-și anumite competențe: de cunoaștere, de executare și sociale. Anume competențele sociale sunt cele care educă atitudinea grijulie față de păstrarea și valorificarea artei tradiționale. Văzute prin prisma multiperspectivismului, piesele moldovenești sunt cunoscute și foarte mult apreciate și peste hotarele țării, grație originalității și tehnicilor de lucru aplicate la elaborarea lor. Acestea sunt remarcate și de călătorii străini din secolul al XIX-lea, care au fost impresionați de țesăturile existente în gospodăria țărănească... „Modestia căsuțelor este înviorată de belșugul lucrurilor țesute. Nu poți călca un astfel de prag fără respect pentru energia unei femei ca aceasta, care lucrează greu la câmp, este o mamă plină de îngrijire pentru copiii ei, țese mai mult ea singură îmbrăcămintea alor săi și mai află vreme și gust ca să facă a înflori o asemenea industrie casnică” [2, pp. 153-154].

Din cele mai vechi timpuri, ornamentele au fost cele care au marcat artistic viața oamenilor, ele fiind și un mijloc simbolic de exprimare. Atunci când nu erau școli, alfabet, oamenii se înțelegeau prin simboluri, dovadă fiind vechile sisteme de scriere: egiptean, sumerian,

fenician. Cu timpul însă, aceste semne străvechi au devenit ornamente cu profunde semnificații, pentru ca mai apoi să fie clasificate în ornamente fitomorfe, zoomorfe, geometrice, simbolice etc. Piesele curriculare create în cadrul orelor de educație tehnologică nu sunt finisate, dacă nu sunt reprezentate și de un ornament tradițional. Anume evoluția motivelor ornamentale, clasificarea lor, semnificația acestora și coaserea lor pe anumite piese (de uz casnic, de ritual sau de ceremonial) au fost esențiale în alegerea temei. Generația tânără trebuie să cunoască de ce se aplică un anumit număr de flori, ce simbolizează romb, cercul, cu punct în mijloc, pomul vieții etc. Metodele și tehnicile aplicate în cadrul orelor de educație tehnologică conform curriculumului modernizat ne permit formarea la elevi a competențelor de valorificare a ornamenticii tradiționale. În acest mod, elevii înțeleg de ce țesăturile sunt formele intermediare de bază în viața omului, care îl ajută să-și satisfacă anumite necesități vitale, estetice, sociale – să-și acopere corpul, să-și aștearnă patul, să-și împodobescă casa, să-și înfrumusețeze și să-și organizeze sărbătorile, să-și petreacă anumite ritualuri – tot așa după cum îl ajută limba, matematica, muzica.

Poporul român a păstrat până astăzi, integral și nealterat, întregul repertoriu de motive ornamental-simbolice atât de specific populațiilor care au locuit, în neolitic și în epocile metalelor, în spațiul carpato-danubiano-pontic. Remarcăm că a fost păstrată nu numai zestrea de ornamente, dar a fost preluat și modul de aranjare simetrică a acestora pe obiecte. Păstrarea, perpetuarea acestui repertoriu ornamental preistoric, care constituie baza cunoscutului „stil geometric românesc”, nu singurul, dar cel mai amplu și mai vechi în cultura și în artele noastre populare, țărănești și, poate, din Europa, confirmă, la modul superlativ, viabilitatea incontestabilă a imposibilității vidului stilistic, teză magistral fundamentată, acum mai bine de jumătate de secol, de către Lucian Blaga, subtilul filozof al culturii noastre.

În acest context, etnograful român T. Bănățeanu scrie: „Ornamentul constituie un accesoriu decorativ, aplicat sau executat pe fața văzută a unui element, destinat a-l pune în evidență, a-l împodobi, a-l sublinia sau a-i mări efectul” [1, p. 111]. În literatura de specialitate, găsim că acesta a fost practicat de fiecare grup social și în fiecare epocă. Cele mai vechi manifestări ale ornamenticii apar pe la sfârșitul epipaleoliticului în zona Porților de Fier, de unde provin piese de os decorate cu linii incizate întrerupte, fiindu-le caracteristic un sistem decorativ unitar și încheșat, care nu poate fi descompus în motive [8, p. 249]. Acest caracter de sistem se păstrează și în neolitic, când suportul ornamental era ceramica. Piesele de os deja nu sunt decorate, decât într-un singur caz – acela al figurinelor, în special al celor de teracotă. În perioada vârstei fierului, ornamentele și motivele decorative se definesc complet și ornamentica se constituie ca gen artistic cu reguli proprii de dezvoltare istorică, determinată atât de raporturile

cu celelalte genuri, cât și de legăturile cu ornamentele altor arii culturale, semnificative fiind aspectele tezaurilor traco-getice. R. Florescu, citindu-l pe Nicolae Dunăre, menționează că se foloseau motive zoomorfe, antropomorfe și vegetale iraniene (cerbul, Țapul de munte, grifonul, harpiile, luptătorul, arborele vieții, floarea de lotus), în asociere cu motive de tradiție autohtonă (calul, rozeta solară, spirala recurentă) [5, p. 251].

Tot în această perioadă, în cetățile grecești de pe malul Mării Negre, este folosită ornamentica clasică, a cărei dezvoltare istorică urmează tocmai făgașul din Grecia metropolitană. Astfel, prin intermediul cetăților, elementele de ornamentică clasică (elenistică) au pătruns în lumea locală. De aceea și perioada artei dacilor se caracterizează prin adoptarea unor motive clasice: palmeta, frunza de acant, vrejul de viță-de-vie, unda etruscă. Felul în care aceste motive străine pătrund în ornamentica dacică, păstrând, de altfel, cel puțin o parte din motivele tipice traco-getice (eroul călăreț, calul, șarpele), este caracterizat de o dublă tendință: de schematizare a formelor și de asimilare a elementelor din natură cu caracter exotic (palmetă, acant) cu altele, locale, mai bine cunoscute (brăduț, brusture) [5, p. 54]. Astfel, în această perioadă se poate vorbi despre constituirea unei gramatici ornamentale, relativ limitată ca varietate a motivelor, în care se regăsesc elemente ale zonelor apropiate: Iran, Asia Mică, Mediterana elenistică, dar care, prin sincretismele și formele compoziționale proprii originale, se dovedește specifică pentru lumea carpato-dunăreană [Ibidem, p. 229].

Domeniul ornamental este, astfel, un indicator cultural capabil să reflecte trăsăturile unei spiritualități specifice comunităților umane, fie de amploare locală, regională, națională sau pe ample arii geografice, indicând, de asemenea, perioadele dezvoltării lor istorice.

Referitor la acest subiect, Wanda Wolski menționează: „Accepțiunile inițiale ale semnelor ornamentale au dobândit, în condiții sociale și economice, diferite conținuturi noi, care le-au înlocuit succesiv pe cele precedente” [5, pp. 445-480].

Aceste aserțiuni demonstrează că, din cele mai vechi timpuri, cultura populară românească se încadrează, prin valorile sale originale, în cultura populară europeană. Într-un continuu contact etnocultural cu țările învecinate sau mai îndepărtate, cultura populară românească și-a dezvoltat fondul tradițional, participând, totodată, la constituirea tezaurului cultural european.

Abordând același subiect, etnograful român N. Dunăre face trimitere la cercetători în domeniu, cum ar fi: W. Worringer, B. Rybakov, C. Levi-Strauss etc. [2, p. 25]. Ornamentica, privită ca izvor de cunoaștere istorică și etnologică, nu a lipsit nici din cercetările cărturarilor români N. Iorga, Al. Tzigara-Samurcaș, A. Gorovei, G. Oprescu, L. Blaga, T. Vianu, A. Dima, I. Frunzetti [Ibidem, p. 111] și ale altor savanți, care s-au aplecat asupra sensurilor pe care le

pot avea acele mici și ciudate semne cioplite pe bâtele ciobănești, pe stâlpii caselor, pe furcile de tors, țesute pe ștergarele de interior, pe costumele femeiești, încondeiate pe ouă, ciocănite pe fierul uneltelor. La noi în țară, de o mare popularitate se bucură cercetătorii în domeniu Valentin Zelenciuc, Valentina Iarovoi, Elena Postolachi, Zinaida Șofransky, Varvara Buzilă, Maria Ciocanu și alți promotori ai culturii tradiționale, care, prin munca lor asiduă, mențin tradiționalismul acestui plai mioritic.

Pe diferite piese etnografice, ornamentele capătă dimensiuni diferite, în conformitate cu funcționalitatea acestora. De exemplu, țesute, cusute sau brodate, motivele ornamentale, mai ales de pe piesele textile care împodobesc interiorul țărănesc tradițional și de pe piesele costumului popular, constituie una dintre cele mai bogate categorii ale ornamenticii tradiționale. Ele au o strălucire sporită prin culorile pe care le animă și le conferă o identitate proprie, atât în ansamblul ornamenticii populare românești, cât și în context european [10, p. 32]. Geometrismul, în genere, constituie însușirea esențială a întregii ornamenticii populare românești, atestând marea vechime a unei arte născute și dezvoltate pe teritoriul de formare al poporului nostru. În viziunea cercetătorului român Radu Florescu, geometrismul este o „concepție formală și decorativă care domină întreaga artă a comunei primitive de pe teritoriul țării noastre” [8, p. 176]. Geometrismul stă la baza decorului ornamental, legându-se de fondul străvechi al culturii poporului român, rădăcinile căruia sunt implantate adânc în istoria pământurilor noastre. Acest fapt este dovedit și de cercetătorii români G. Oprescu, N. Iorga, A. Gorovei, care au adus contribuții esențiale la sublinierea geometrismului ornamental și a caracterului arhaic al acestuia. În mod deosebit, trebuie să-l menționăm și pe Vasile Pârvan, cel care atribuie un rol decisiv arheologiei în considerarea ornamenticii: „Dacia se află la răscrucea drumurilor dintre Europa, Asia și, ca urmare, între variatele realizări ale artei geometrice și negeometrice” [Apud 3, p. 38]. Situația este reflectată printr-o serie de constatări arheologice, din care menționez, conform autorului sus-numit: existența ornamentelor constând din linii punctate ori zgâriate cu caracter pur geometric, motivul geometric hallstadian al crucii încercuite; brățărilor în formă de spirale, atribuite artei metalelor din Carpați; zoomorfismul ionic, răspândit în Dacia; descoperiri zoomorfe negeometrice de origine asiatică, dar stilizate geometric în Dacia; prezența simbolurilor sudice ale zeului soarelui (discul, roata, barca, lebăda); numeroasele reprezentări ale motivului călărețul solar, traco-iranian, traco-danubian pe teritoriul Daciei, caracterul local al multora din formele decorative [Ibidem, p. 59]. În contextul interferențelor europene și eurasiatice din cuprinsul Daciei, se face totuși remarcant stilul specific carpto-danubian geometric, datând dinaintea venirii celților în Transilvania.

Astfel, problema realismului ornamentației populare în genere și a realismului celei geometrice în special constituie, de multă vreme, un teren de dispută.

În contextul dat, este meritul lui Lucian Blaga de a fi demonstrat caracterul concret al conținutului ornamenticii populare, atât al motivelor geometrice, cât și al celor negeometrice. El stabilește chiar unele diferențieri etnice în sânul geometrismului, evidențiind așa-numitul fenomen „*de unitate și varietate*”, în baza unei ample informații comparative a unor forme pe care geometrismul ornamental le-a îmbrăcat la diferite popoare europene sau grupe de popoare de pe continentul nostru. Pentru ilustrarea fenomenului de unitate în varietate, voi apela la exemple din aria europeană, realizate de Lucian Blaga [Apud 5, pp. 146-149]:

- a) la români, un geometrism de invenție figurativă, mai simplă, predominant drept linear, static, discret, cu o structură rară, precum și o năzuință formativă de a geometriza motivele fiziomorfe;
- b) la popoarele nordice (Finlanda, Suedia, Norvegia, Islanda, Danemarca etc.), un geometrism linear, viguros și dinamic;
- c) la capătul opus al continentului, în ornamentica grecească, s-a practicat tot un geometrism drept-linear, dar zigzagat și cvadratic;
- d) alături de Grecia și de insulele grecești, în Turcia s-a practicat un geometrism predominant arabesc;
- e) la popoarele germanice (Austria, Germania, în o bună parte din Elveția), s-a practicat, în genere, un geometrism redus;
- f) la ruși, ucraineni și la popoarele sud-slave, s-a făcut remarcant un geometrism mixt, întrețesut în compoziție cu modul de tratare negeometric;
- g) la unguri, cehi și slovaci, s-a dezvoltat un geometrism de curburi, mixt, cu o structură densă, mai pronunțată în ornamentica tradițională a ungarilor.

În acest fel, Lucian Blaga scoate în relief o seamă de similitudini etnoculturale în ornamentică și în unele procedee decorative pe plan carpato-balcanic și pe plan general european, situând fenomenul etnocultural românesc în ansamblul creațiilor popoarelor europene și eurasiatice cu prezențe semnificative și de reală prestanță.

În cercetările etnografului român T. Bănățeanu [1] se menționează că geometrismul artei populare marchează, astfel, un efort de cultură și civilizație milenară. Geometrismul este, pentru noi, aproape un limbaj, un limbaj emoționant pe care poporul îl înțelege într-un anume fel și îl practică în calitate de un legat al străvechii moșteniri, pe obiecte de artă populară, pe țesături și cusături azi create [2, p. 32]. Astfel, fondul autohton este puternic prezent în contemporaneitate grație epocilor istorice, motivelor celebre și compozițiilor ornamentale venite

pe marele drum al Orientului. Ecouri ale unor strălucite civilizații poposite la noi, conform, acestui autor, sunt:

- arborele vieții în forma sa iraniană;
- porumbea, ca simbol al sufletului în Orientul creștin, moștenind vechiul simbol egiptean al păsării;
- leii afrontați pe de-o parte și de alta a unui arbore, vechi motiv al artei persane;
- șarpele, simbol al divinității egiptene;
- călăreții, ca reminiscență a cavalerului trac danubian;
- calul, asociat cultului solar etc. [1, p. 114].

În manieră stilizată, sunt prezente motive ale nordului german și slav, cum ar fi marea zeiță a fecundității, ținând în mână spice trifurcate, sau șirurile de femei și bărbați ținându-se de mână, așa cum apar pe diferite piese maramureșene și moldovenești și care sunt identice cu cele de pe țesăturile scandinave [9, p. 90].

Sunt nelipsite motivele universale de origine străveche, ca: soarele, pomul vieții, șarpele, porumbelul, vulturul etc., fiind îmbinate, de multe ori, cu ornamente simple tradiționale.

În concluzie, putem afirma că izvorul autentic și mereu îmbelșugat al geniului nostru popular, care a inspirat și vasta creație ornamentală, cunoaște, în epoca contemporană, o valorizare din cele mai intense și mai diferențiate în rândurile maselor largi de la sate și de la orașe, în contextul cuprinzător al mișcării artistice, a uniunilor de artiști plastici, în procesul educațional promovat prin toate formele de învățământ, pentru dezvoltarea gustului estetic și pentru sădirea unui patriotism luminat la tânăra generație, care va desăvârși opera de încorporare a acestor creații ale spiritualității românești în domeniul valorilor universale perene.

Bibliografie

1. Bănățeanu, T., *Ornamentul în arta populară românească*, Meridiane, București, 1963.
2. Bernstein, S., Milza P., *Istoria Europei*, Iași, 1997.
3. Danielou, J., *Simboluri creștine primitive*, Oradea, 1998.
4. Drâmba, O., *Istoria culturii și civilizației*, București, 2008.
5. Dunăre, N., *Ornamentica tradițională comparată*, Meridiane, București, 1979.
6. *Curriculum școlar. Educația Tehnologică*, clasele I-IV, Prut Internațional, Chișinău, 2010.
7. Evseev, I., *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, 1994
8. Florescu, R., Daicoviciu, H., *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
9. Joița, E., *Instruirea constructivistă – o alternativă*, București, 2006.

10. Moisei, L., *Motive decorative în viziunea locuitorilor din Centrul Republicii Moldova*, în „Revista de Etnologie și Culturologie”, vol. IX-X, Chișinău, 2011.
11. Șofranksy, Z., *Reminiscențe traco-dace în arta decorativă rusă*, în „Revista de Etnologie și Culturologie”, vol. VI, Chișinău, 2010.